

Suraiya Faroqhi, *Women in the Ottoman Empire: A Social and Political History*, London: I. B. Tauris, 2023, 328 str.

Tokom posljednjih decenija objavljen je niz naučnih radova u časopisima i zbornicima, te monografija posvećenih proučavanju različitih aspekata života žena unutar Osmanskog Carstva, što je posljedica globalnih historiografskih trendova zahvaljujući kojima se od druge polovine prošlog stoljeća počela pridavati veća pažnja istraživanju zanemarenih i marginaliziranih društvenih skupina. U izdanju I. B. Taurisa 2023. godine publicirana je knjiga Suraiye Faroqhi *Women in the Ottoman Empire: A Social and Political History*, koja predstavlja svojevrsnu sintezu važnih rezultata dosadašnjih istraživanja, kako same autorice tako i drugih istraživača, obogaćenih zanimljivim pristupom i zaključcima. Suraiya Faroqhi rođena je 1941. godine u Berlinu, školovala se u Njemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama, a usavršavala se i predavala na brojnim svjetskim univerzitetima. Zbog činjenice da je tokom svoje istraživačke karijere objavila niz kvalitetnih radova koji su imali snažan utjecaj na osmanske studije općenito, Suraiyu Faroqhi opravdano je svrstati u red najznačajnijih historičarki Osmanskog Carstva, ali i historičarki uopće. Njeni naučni tekstovi jasan su pokazatelj da je proučavanje povijesti žena u Osmanskom Carstvu uvijek bio jedan od njenih prioriteta. Među najvažnijim doprinosima autorice ovoj temi je knjiga *Stories of Ottoman men and women: establishing status, establishing control* (Istanbul: Eren, 2002). Publikacijom koja je predmet ovog prikaza autorica je na najbolji mogući način zaokružila svoje višedecenijsko istraživanje ovog tematskog okvira.

Glavnina ove knjige podijeljena je na tri cjeline, te hronološki prati period od 1500. do 1918. godine. Otvaraju je *Uvod* (str. 1–17), *Prolog* (str. 19–30) i kraće poglavlje pod naslovom *How women fitted into Ottoman history* (str. 31–38). U uvodnom razmatranju autorica predstavlja osnovne

ciljeve knjige, te se bavi kritikom izvora i literature. Ona napominje da su već odavno, posebice nakon studija Edwarda Saida, dekonstruirane orijentalističke fantazije Evropljana, prema kojima su žene na "Orijentu" živjele besposlenim životima s ciljem da ugađaju muškarcima. Međutim, svjesna činjenice da i dalje postoje ogromne praznine u izučavanju povijesti žena u Osmanskom Carstvu, Faroqhi u središte pažnje stavlja načine na koji su žene djelovale u različitim društvenim aspektima, te različitim periodima i dijelovima Osmanskog Carstva, a u okruženju koje su bitno određivali muškarci. *Prolog* je autorica iskoristila da se osvrne na političku povijest Osmanskog Carstva, s tim da je poseban akcenat stavljen na žene. Na ovom mjestu autorica je pisala o ženama koje su favorizirale pobunjenike u osmansko-safavidskom sukobu za vrijeme vladavine Bayezida II (1481–1512), osvrnula se na njihovu ulogu na osmanskom dvoru, poziciju u periodu modernizacije, te aktivnosti za vrijeme sukoba u prve dvije decenije 20. stoljeća. Poglavlje *How women fitted into Ottoman history*, koje prethodi prvoj od tri glavne cjeline knjige, poslužilo je za raspravu o periodizaciji prisutnoj u ovom djelu i pitanju na koji su način promjene na makronivou mogle utjecati na život osmanske žene u različitim razdobljima prošlosti.

Prva cjelina knjige prati period od početka 16. do kraja 17. stoljeća, te je podijeljena na tri poglavlja. U prvom poglavlju autorica je pisala o pravnom okviru porodičnog života žene u Osmanskom Carstvu, napominjući da su žene djelovale unutar društva u kojem su na snazi bili šerijat kao islamski vjerski zakon, zatim kanun kao sultanov zakon, različiti pravni okviri nemuslimanskih skupina, te običajno pravo. Faroqhi se u ovom poglavlju prije svega bavila islamskom pravnom tradicijom, posebno se interesirajući za brak i razvod kao faktore koji su bitno određivali životne prilike žena. Osim toga, analizirala je mogućnosti pristupa osmanskih žena sudovima, te je kroz niz primjera komparirala pozicije žena različitih vjeroispovijesti i pravne okvire u različitim područjima Osmanskog Carstva ističući da se na primjeru arapskih područja Carstva povremeno mogu primijetiti razlike koje su proizlazile iz utjecaja drugačijih pravnih škola. U drugom poglavlju Faroqhi je istraživala društvenu djelatnost, finansijska ulaganja i

dobrotvorni rad žena. Predstavljajući brojne primjere, konstatirala je da su žene bile ekonomski aktivne, te da su učestvovala u poslovima kupovine, prodaje ili u nekim drugim vrstama ulaganja. Između ostalog, kao neke od interesantnih djelatnosti kojima su se bavile žene Faroqhi je navela kama-taranje, prosjačenje i vanjsku trgovinu u vremenima kada je ona bila zabranjena. U ovom poglavlju autorica je značajnu pažnju pružila ženama koje su na različite načine bile zarobljene, te njihovim aktivnostima u okolnosti-ma u kojima su se našle po zarobljavanju, kao i instituciji vakufa i vidljivo-sti žena u tom kontekstu. Kraj ovog poglavlja rezerviran je za kratak osvrt na zločine što su ih počinile žene usljed nepovoljnih egzistencijalnih okol-nosti. Treće poglavlje ove cjeline Faroqhi je posvetila talentiranim ženama ovog perioda, prije svega na polju književnosti, poput Mihrî Hatun, Ayşe Hubbi Hatun ili Nisayî, koje su na intelektualnom polju uspjele prevazići neke od prepreka što su pred njih kao pred žene bile stavljene u dominan-tno muškoj sferi djelatnosti u to vrijeme. U ovom dijelu autorica se osvrnu-la i na od ranije dobro poznati slučaj Hacıye Sabah, koja je okupljala žene radi poučavanja sredinom 16. stoljeća u regiji Aintab, ali je kasnije osuđena i protjerana zbog optužbi da je dopuštala prisutvo muškarcima i sumnjive kontakte muškaraca i žena tokom predavanja. Faroqhi se u ovom dijelu oslonila na zaključke historičarke Leslie Peirce, koja smatra da je ovakva kazna posljedica pokušaja Hacıye Sabah da ostvari utjecaj na polju koje nije podrazumijevalo žensku aktivnost u tom vremenu.

Druga cjelina knjige, koja prati vremensko razdoblje od početka 18. stoljeća do 1870-ih godina, sačinjena je od dva veća poglavlja. U prvom poglavlju autorica je pisala o djelatnosti žena u Siriji i Egiptu. Prvobitno je ukazano na određene sličnosti i razlike, kako u životu žena tako i opće-nito, između Istanbula i gradova u arapskom svijetu. Također, u središtu komparacije nalaze se pitanja vezana uz brak i ženska prava u grado-vima osmanskog Egipta i osmanske Sirije. Faroqhi je na ovome mjestu istakla određene razlike koje se javljaju u procesu formiranja porodice u različitim krajevima Osmanskog Carstva. U drugom poglavlju fokus je prebačen na središnje provincije, gdje je autorica pratila djelatnost žena

u novim društveno-političkim okolnostima što su pratile proces institucionalizacije u Osmanskom Carstvu i stvaranje ovisnog kapitalizma. Na stranicama posvećenim ovim pitanjima mogu se pročitati podaci o braku i razvodu, vakufima i donacijama, investicijama, pjesnikinjama i umjetnicama, plaćenom radu, ropkinjama, te prostituciji i kriminalu. Pri tome je autorica prezentirala podatke kako o ženama iz dvora bliskim vladajućim strukturama tako i o onim iz nižih slojeva društva, čija su imena iz različitih razloga ostala zabilježena. Veću prisutnost žena u ovom periodu u javnom prostoru i njihovu sve veću smjelost da se obraćaju kadijskim sudovima Faroqhi je, između ostaloga, pripisala sve učestalijem obrazovanju žena i poznavanju pisane riječi.

Treću cjelinu knjige, koja se vremenski odnosi na period od 1870. do 1918. godine, čine tri poglavlja. Autorica se u prvom poglavlju fokusirala na istraživanje pitanja na koji je način obrazovanje ženama moglo poslužiti kao izvor vještina za preživljavanje, te koji su uzroci tome da je razmatrani period za žene u Osmanskom Carstvu bio bolji od onih koji su mu prethodili. Tragajući za odgovorima, Faroqhi je na ovome mjestu pisala o učiteljicama, obrazovanju žena, nastavnim planovima, problemima s plaćama učitelja, obrazovanju nemuslimanki, misionarkama i njihovom djelovanju, feminizmu i nacionalizmu, a dotakla se i mjesta žena i ženskih autora u osmanskoj Siriji u vrijeme književnog i kulturnog preporoda poznatog pod imenom *Nahda*, kao i kulturne djelatnosti žena u posttanzimatskom Istanbulu. U drugom poglavlju ove cjeline Faroqhi se skoncentrisala na preživljavanje manje pismenih ili nepismenih žena, čija je egzistencija uglavnom ovisila o stabilnosti braka ili slabo plaćenim poslovima. U periodu neposredno pred početak Prvog svjetskog rata ove žene bile su u većini. Kroz primjere vezane za brak, razvod, poligamiju, prostituciju, kriminal, različite poslove i rad dobrotvornih organizacija autorica je dočarala neke od brojnih teškoća s kojima su se mogle susresti žene i koje su ih sputavale u njihovim aktivnostima. Posljednje poglavlje ove cjeline posvećeno je proučavanju načina na koji su žene djelovale i preživljavale u ratnim i u okolnostima u kojima Carstvo broji svoje posljednje dane. Kroz

ovo poglavlje autorica se bavila pozicijom žena na selu, izazovima koje je pred žene stavila glad u Siriji i Libanonu uzrokovana ratnim dešavanjima i najezdom skakavaca na tom području, deportacijama, načinima na koji su žene preživljavale i zarađivale, a određena pažnja posvećena je i tragičnoj sudbini armenskih žena u ovom periodu. Faroqhi je kroz ovo poglavlje pokazala kako je vrijeme ratnih sukoba posebno težak period za žene jer su u takvim okolnostima one postajale lake mete. Ipak, kroz nekoliko primjera prikazana je snaga žena i njihova želja da ostvare svoja prava i u ratnim prilikama. Autorica je na ovome mjestu prezentirala i niz svjedočanstava žena koje su preživjele ovaj turbulentan period osmanske, ali i svjetske prošlosti.

Na kraju knjige nalaze se kraća zaključna razmatranja autorice, a nakon toga slijedi vrlo vrijedan dio u kojem autorica kroz nekoliko podnaslova nudi čitateljima preporuke za literaturu o temama vezanim uz ovu knjigu. Knjigu zatvaraju *Rječnik termina*, *Reference*, *Bibliografija* i *Indeks*. Potrebno je spomenuti da se u ovoj publikaciji nalazi i niz fotografija vezanih uz razmatrane teme.

Knjiga Suraiye Faruqhi kao sinteza o povijesti žena u Osmanskom Carstvu predstavlja značajan iskorak u istraživanju ovog pitanja. Bitno je pohvaliti smjelost autorice da se unutar ovog tematskog okvira samostalno odvaži na ovakav posao, uzimajući u obzir površinu Osmanskog Carstva, njenu promjenljivost u različitim periodima, kao i vremenski okvir koji je praćen. Na jasan način, koristeći se konkretnim i pažljivo odabranim primjerima, temu je kvalitetno prezentirala kako stručnoj tako i široj javnosti. Knjiga pred nama još je jedan jasan i čvrst pokazatelj da su žene u Osmanskom Carstvu imale utjecaj i bile aktivni sudionici dešavanja bilo da je riječ o događajima na makro ili mikronivou, iako ih izvorna građa obično čini nevidljivima. Stoga, pristup prisutan u ovoj knjizi može predstavljati kvalitetnu polazišnu osnovu prilikom istraživanja povijesti žena u različitim krajevima Osmanskog Carstva, među kojima je i područje današnje Bosne i Hercegovine. Svakako da izvora za proučavanje pozicije žena u Bosanskom ejaletu ima, bilo da je riječ o neobjavljenoj ili objavljenoj građi, a kao

jedan od recentnih pokazatelja jeste i knjiga *Sidžil sarajevskog šerijatskog suda iz 1217/1802-03. godine* (preveli Abdulah Polimac i Azra Gadžo Kasumović, Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka, 2023), u kojoj se nalazi nemali broj podataka o ženama, kako onih vezanih za brak i nasljedstvo tako i onih koji mogu biti korisni prilikom proučavanja nasilja nad ženama. Iako je, recimo, komentirala nedostatke sudskih spisa, Suraiya Faroqhi na znalački način kroz ovu knjigu prikazala je na koji ih je način moguće, bilo samostalno ili u sinergiji s drugom vrstom izvorne građe, koristiti prilikom istraživanja. Na kraju, ostaje nada da će ova i druge kvalitetne knjige, i studije koje tretiraju pitanja povijesti žena u osmanskome periodu, imati pozitivan utjecaj na istraživačke tokove i rezultate usljed povećanog interesa za istraživanje prošlosti žena na području Bosne i Hercegovine, za vrijeme osmanske uprave. Zbog svega navedenog knjigu smatram vrijednim i bitnim štivom za istraživače osmanske prošlosti, zatim za istraživače povijesti žena, studente, ali i za sve druge zainteresirane čitatelje.

Amer Maslo